

Jokaisella kielellä on oma tarinansa

Helena Sulkala & Harri Mantila (toim.):
Planning a new standard language. Finnic minority languages meet the new millennium. Studia Fennica Linguistica 15. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2010. 210 s. ISBN 978-952-222-227-5.

Usein ajatellaan, että pienet kielet – olivatpa ne sitten vähemmistökieliä tai uhanalaisia kieliä – löytyvät viidakoista, sademetsistä tai autiomaista, sellaisista paikoista, joissa asuu pieniä alkukantaisia heimoja. Kielitieteilijät ovat jo kauan tienneet, että näin ei ole, vaan kieliä, joiden tulevaisuus on hyvin epävarma, löytyy meidänkin lähiympäristöstämme. Tästä todisteena on Helena Sulkalan ja Harri Mantilan kokoama, kansainvälisen yhteistyön tuloksena syntynyt artikkelikokoelma, jossa perehdytään vielä tällä hetkellä Suomessa ja sen naapurivaltioissa puhuttaviin vähemmistökieliin. Teoksen artikkeleissa käsitellään lukuisia itämerensuomalaisia kieliä: ruotsinsuomea, karjalansuomea, inkerinsuomea, vienan-, aunuksen- ja tverinkarjalaa, lyydiä, vepsää, vatjaa, liiviä, võroa, setoa, kveeniä ja meänkieltä sekä itämerensuomalaisen kieliperheen ulkopuolelta saamen kieliä, erityisesti inarinsuomea. Yhteistä tarkasteltaville kielille on, että ne ovat puhuma-alueillaan vähemmistökieliä ja uhanalaisia kieliä, niiden tulevaisuus huolestuttaa ja niitä on ryhdytty elvyttämään – toisia aktiivisemmin kuin toisia.

Uhanalaisten kielten ja niiden revitalisaation eli tietoisien elvyttämisen tutkimus on viime vuosina lisääntynyt huomattavasti sekä maailmalla että meillä.

Kielten uhanalaisuutta ja elvyttämistä voidaan tarkastella eri näkökulmista. Helena Sulkalan johdantoartikkelin mukaan tämän teoksen näkökulmaksi on valittu kielensuunnittelu (*language planning*), jolla tarkoitetaan yhteiskunnassa tapahtuvaa kielenkäyttöön liittyvää tietoista toimintaa. Kielensuunnittelu jaetaan yleensä kahteen osaan. Ensimmäinen on statussuunnittelu (*status planning*), jolla tarkoitetaan kielipoliittisia toimia ja kielillisiä oikeuksia. Toiseen eli korpusuunnitteluun (*corpus planning*) kuuluu kielen itsensä kehittäminen, esimerkiksi ortografian luominen sekä uuden sanaston ja kirjakielen kehittäminen. Kirjassa mukava olevat kahdeksan artikkelia edustavat hyvin monipuolisesti yhteistä valittua näkökulmaa.

Kielensuunnittelu käytännössä

Sulkalan johdantoartikkeliin ”Introduction: Revitalisation of the Finnic minority languages” on oivasti koottu ajantasaista tietoa kirjassa esiintyvistä itämerensuomalaisista kielistä, niiden puhujista sekä nykytilanteesta. Lisäksi revitalisaatiotoimenpiteiden taulukointi antaa helposti hahmotettavaa ja vertailtavaa tietoa kielten tilanteesta. Johdantolukuun on helppo palata muita artikkeleita luukiessa.

Eira Söderholm pohtii artikkelissaan ”The planning of the new standard languages” sitä, miten kielten sukulaisuus ja läheisyys sekä keskinäinen ymmärtäminen (*mutual intelligibility*) saattavat vaikuttaa kielen standardointiin ja kirjakielen kehittämiseen. Hän nostaa pienten,

suomea liki olevien kieliyhteisöjen vaihtoehdoksi käyttää kirjakielenään suomen kirjakieltä, sen sijaan että jokainen puhujayhteisö kehittäisi oman kirjakielen. Lopuksi kirjoittaja kuitenkin muistuttaa tärkeimmästä eli siitä, että kieliyhteisö itse päättää, ottaako se käyttöön valmiin suomen kirjakielen vai ryhtyykö kehittämään omaa kieltään kirjakieleksi.

Kolmannessa artikkelissa ”The relationship between variation and standardisation in the creation of a new standard language” Harri Mantilan lähtökohdiana on, että kielen standardointi alkaa heti, kun kielellä julkaistaan ensimmäiset kirjalliset tekstit. Tällöin kirjoittaja tekee sekä tiedostettuja että tiedostamattomia valintoja siitä, miten kirjoittaa puhuttua kieltä. Miten kirjoittaja suhtautuu kielessä tapahtuvaan murteelliseen tai maantieteelliseen vaihteluun: valitseeko hän yleisimmin esiintyvän variantin vai harvinaisemman oman murteensa variantin? Mantila tarkastelee kielessä olevan variaation ilmenemistä kveenin- ja meänkielisissä julkaisuissa sekä pohtii sitä, mitkä tekijät vaikuttavat kielen standardoimisessa tehtäviin ratkaisuihin.

Anna-Riitta Lindgrenin artikkeli ”Modernisation and small languages – fatal language sociological delay” on erinomainen taustoitus sille, miksi monet kielet ovat uhanalaistuneet nyt, meidän aikanamme. Lindgrenin artikkeli antaa tarpeellista tietoa teoksen muiden artikkelien ymmärtämiseksi. Lindgren esittelee muun muassa modernisaation ja globalisaation sekä assimilaatiopolitiikan vaikutuksia toisaalta vähemmistökielten puhujiin ja kielenkäyttöaloihin mutta laajemmin ottaen näiden kielten elinvoimaisuuteen. Lindgrenin keskeinen johtopäätös on, että kielten uhanalaisuuteen vaikuttavat globalisaation lisäksi puuttu-

vat ihmisoikeudet sekä se, että kieliä ei käytetä julkisissa käyttöyhteyksissä, kuten kouluissa ja hallinnossa.

Annika Pasanen esittelee artikkelissaan ”Will language nests change the direction of language shifts? On the language nests of Inari Saamis and Karelians” yhtä toimivaksi todettua kielenelvytysmenetelmää, kielipesää. Kielipesä on alle kouluikäisten lasten hoitopaikka, jossa hoitajat puhuvat lapsille alusta alkaen ainoastaan uhanalaista kieltä. Ensimmäinen Pasanen viitoittaa kielipesien teoreettista taustaa ja esittelee sitten kahden hyvin erilaisessa kieli- ja kulttuurikontekstissa toimivan kielipesän – inarinsaamen Suomessa ja vienankarjalan Karjalan tasavallassa – perustamista, toimintaa ja vaikutuksia. Artikkelit auttaa ymmärtämään ensinnä sitä, miten monet erilaiset tekijät (asenteet, poliittiset toimet) vaikuttavat kielipesätoimintaan ja sen onnistumiseen, ja toiseksi sitä, miten moneen asiaan (asenteet, kielen käyttö kotona) kielipesätoiminta voi vaikuttaa.

Niina Kunnas ja Laura Arola vertailevat artikkelissaan ”Perspectives on the attitudes of minority language speakers in the Swedish Torne Valley and Viena Karelia” kahta hyvin erilaista vähemmistökielen puhujaryhmää, vanhoja vienankarjalantaitajia Karjalan tasavallasta sekä nuoria meänkielenpuhujia Ruotsista. Kuten tekijät itsekin toteavat, vaikka heidän keräämänsä ovat aineistot eivät ole keskenään kovinkaan vertailukelpoisia, tutkijat ovat siitä huolimatta löytäneet samantyyppisiä asenteita molemmista aineistoista. Artikkelistakin käy ilmi, että asennetutkimuksessa on paljon huomioitettavia tekijöitä ja haasteita. Yksi niistä on asenneilmasto; artikkelissa otetaan esiin vienankarjalaisesta aineistosta esiin nouseva kielteinen suhtautu-

minen yhteistä karjalan kirjakieltä kohtaa. Tekijät toteavat (s. 126), että Karjalan tasavallassa on lähdetty toimimaan vastoin sekä tutkijoiden että tavallisten karjalaisten mielipiteitä, kun siellä vuonna 2005 tavoitteeksi otettiin yhteisen karjalan kirjakielen luominen. Kirjoituksesta nousee esiin ajatus, että revitalisaatioitoimenpiteillä on aina oltava kielenpuhujien tuki. Revitalisaatioon liittyy kuitenkin kiinteästi se, että yhteisö arvioi, mitä kieli sille merkitsee, toisin sanoen elvytyksellä nostetaan kielen arvostusta, esimerkiksi pyrkimällä muuttamaan kielteisiä asenteita myönteisiksi (Huss 2001: 278; Grenoble & Whaley 2006: 21–22). Näin ollen mielenkiintoisen näkökulman artikkeliin olisi antanut pohdinta siitä, miten erilaisilla revitalisaatioitoimenpiteillä voisi vaikuttaa tutkimuskohteina olleiden vähemmistökielten puhujien asenteisiin.

Kokoelman kahdessa viimeisessä artikkelissa Anitta Viinikka-Kallinen käsittelee itämerensuomalaisten kielten käyttöä kaunokirjallisuudessa (”While the wings grow – Finnic minorities writing their existence onto the world map”) ja mediassa (”Substance through your own language – the minority media connect, strengthen and inform”). Molemmissa artikkeleissa on teoreettisesti käsitelty sitä, mikä merkitys kirjoitetulla kielellä itsellään ja myös sen välittämällä asialla on vähemmistökielille ja -kieliyhteisölle. Artikkeleissa on melko kattavasti esitelty useiden itämerensuomalaisten kielten käyttöä kirjallisuudessa, radiossa ja televisiossa. Karjalankielistä kirjallisuutta olisi voinut käsitellä laajemminkin, onhan jo teoksen alkuosassa Sulkalan artikkelin taulukossa (s. 18) mainittu muun muassa se, että aunuksenkarjalaksi on ilmestynyt 22 kaunokirjallista teosta. Karjalankielistä, kuten montaa muutakin vä-

hemmistökielistä, kirjallisuutta on usein hankala saada käsiinsä. Karjalankielisen kirjallisuuden tutkijoille ja siitä kiinnostuneille suureksi hyödyksi on Jaan Öispuun *Runoista romaaneihin*, jossa esitellään Karjalassa ilmestynyttä kirjallisuutta (Öispuu 2006). Livvinkielisestä kirjallisuudesta maininnan arvoinen olisi ollut ainakin Pjotr Semjonovin (Semõnov 2004) romaani *Puhtasjärven Maša*, joka ilmestyi vuonna 2004.

Planning a new standard language on erinomainen tietopaketti useiden alojen – muun muassa itämerensuomalaisten kielten, uhanalaisten kielten, vähemmistökielten ja revitalisaation – tutkijoille, kuten myös muille kiinnostuneille. Artikkelikokoelmaksi teos on hyvin viimeistely kokonaisuus, jossa asioiden toistaminen on vältetty tiiviillä johdantoartikkelilla sekä runsailla viittauksilla kirjan toisiin artikkeleihin. Ainoastaan viimeisten artikkelien lähdeviitteiden epämääräinen käyttö häiritsee loppuun asti hiottua vaikutelmaa. Tutkijoiden pitäytymisen kielten nykypäivän tilanteiden käsittelyssä on erityisen hienoa, koska näiden kielten menneisyydestä on puhuttu ja kirjoitettu paljon. Tämä on hyvä pohja sekä tutkijoille että tutkituille kielille kohdata uuden vuosituhannen mukanaan tuomat haasteet.

SANNA-RIIKKA KNUUTTILA
etunimi.sukunimi@uef.fi

Lähteet

- GRENOBLE, LENORE A. – WHALEY, LINDSAY J. 2006: *Saving languages. An introduction to language revitalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HUSS, LEENA 2001: Kielen elvyttäminen eli

revitalisaatio. – Helena Sulkala & Leena Nissilä (toim.), *XXVII kielitieteen päivät Oulussa 19.–20.5.2000* s. 278–284. Oulu: Oulun yliopisto.
SEM'ONOV, PJOTR 2004: *Puhtasjärven Maša*.

Petroskoi: Periodika.
ÖISPUU, JAAN 2006: *Runoista romaaneihin: karjalaisuutta ja karjalankielistä kirjallisuutta Karjalassa*. Tallinna.

Pohjoispohjalaista äännehistoriaa ja nykymurretta

Harri Mantila & Matti Pääkkönen: *Oulun seudun murteen vokaalisto. Historia, muutos ja variaatio*. Suomi 198. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2010. 278 s. ISBN 978-952-222-186-5.

Vuonna 1971 ilmestyi Matti Pääkkösen väitöstutkimus Oulun seudun murteen sanansisäisistä klusiileista ja niiden astevaihtelusuhteista. Viime vuonna murteen äännehistoria täydentyi Harri Mantilan kirjoittamalla vokaaliston kuvauksella. Teos perustuu isolta osin samaan Pääkkösen keräämään aineistoon kuin edeltäjensä, mistä syystä Pääkkönen mainitaan teoksen toisena tekijänä. Pääkkönen on myös kommentoinut Mantilan käsikirjoituksen.

Kuten Mantila toteaa itsekin, ei suomen kielen tutkimuksessa ole viime aikoina oltu erityisen kiinnostuneita murteiden äännehistorioista: edellinen yhden murteen vokaaliston kuvaus on vuonna 1994 valmistunut Aila Mielikäisen teos. Äännehistoriallisen kuvauksen ohella Mantila asettaakin tutkimuksen tavoitteeksi myös vokaaliston keskeisten piirteiden myöhemmän muutoksen ja variaation tarkastelun. Lisäksi teos toimii puheenvuorona suomen päämurrealueista

käydyssä keskustelussa: voidaanko pohjoispohjalaista ja muita pohjoisia murteita pitää omana, varsinaisista länsi- ja itämurteista erillisenä alueenaan?

Kirjan dispositio on pääosin äännehistoriallisen perinteen mukainen. Käsitely alkaa ensitavuiista, etenee svaavokaaalin kautta jälkitavuihin ja päättyy loppuheiton esittelyyn, mutta paikoin edetään uudempien (esim. Mielikäinen 1994) äännehistorioiden tapaan ilmiöittäin. Tässä arviossa esittelen teosta erityisesti variaationtutkimuksen kysymysten sekä itä-länsi-problematistoinnin kannalta.

Pääkkösen työn jatkaja

Tutkimuksen pääaineisto koostuu noin 27 000:sta Pääkkösen kirjoittamasta muistiinpanolipusta. Lippujen tärkeimmät lähteet ovat reilut 400 tuntia äänitemateriaalia, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Suomen murteiden sanarkiston ja Nimiarkiston liput ja Pääkkösen kenttämuistiinpanot. Lipuissa on muistiinpanoja myös kirjallisista lähteistä 1600–1900-luvuilta.

Pääkkösen aineiston lisäksi Mantila on koonnut noin 3 000 arkistolipun verran täydentävää aineistoa Muoto-opin arki-